

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

**DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

**PROMOTING HEALTHY LIFESTYLE:
REALITIES AND PROSPECTS**

monographic series

volume 1

Drohobych – 2016

UDC 613(082)

Published by the decision of the Academic Council at
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Protocol № 6 from 19 may 2016)

Promoting healthy lifestyle: realities and prospects : monographic series. Volume 1; under the editorship of Prof. N. V. Skotna – Drohobych : Publication Department at Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 2016. – 345 p.

Editorial Board: *Svitlana Voloshanska*, Dean of the Faculty of Biology, candidate of biological sciences, associate professor (Editorial Board Chairwoman); *Henrik Sobchuk*, professor, Director of the Office of the Polish Academy of Sciences in Kyiv (Editorial Board Deputy Chairman); *Mykola Odrekhivsky*, doctor of economic sciences, professor at the department of economic cybernetics and innovations; *Vitalij Fil*, head of the department of anatomy, physiology and valeology, associate professor, candidate of biological sciences; *Vasily Stakhiv*, Deputy Dean for scientific work and international cooperation, candidate of biological sciences, associate professor; *Vira Kavchak*, lecturer, department of biology and chemistry; *Olena Voloshyn*, candidate of pedagogical sciences, associate professor, department of anatomy, physiology and valeology (editorial board member); *Galina Kovalchuk*, candidate of sciences, associate professor, department of anatomy, physiology and valeology.

ISBN 978-617-7401-34-5

Reviewers

Kuzmak Mykola Ivanovich, doctor of biological sciences, professor, department of biology and chemistry Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University;

Shiyan Olena Iivna, professor, doctor of sciences in public administration, head of the Department of Health of the Lviv State University of Physical Culture.

This monograph is the work product by a group of authors united by a common goal to present the results of their research aimed at preserving human health. The monograph proves the urgent need to improve work with adolescents and young people, their parents and teachers to develop health saving behavior skills, to raise social awareness of a responsible attitude to people's own health.

This work is undoubtedly useful for scientists as well as the general public, parents, teachers, civil servants involved in these issues in state administration and social workers.

© Authors texts
© Drohobych Ivan Franko State
Pedagogical University, 2016

CONTENTS

PREFACE	7
SECTION I. MODERN PROBLEMS OF ECOLOGY, LIFE SAFETY AND HEALTH	8
1.1. Evaluation of fatty acid composition of oil flax seeds in relation to varieties and growing conditions (<i>Voloshanska S., Drozd I.</i>)	8
1.2. Economic evaluation and government regulation man-made damage in the national economy (<i>Kuzmin O.Ye., Bublyk M.</i>)	12
1.3. Enterosorbents – effective detoxicant of human body under environmental damage (<i>Bryukhovetska I.</i>)	23
1.4. Selection of potatoes as the direction of obtaining environmentally safe food (<i>Vlokh V., Dudar I., Litvin A., Bomba M., Dudar O.</i>)	31
1.5. The issue of ecologic safety of food (<i>Havrylyak M.</i>)	38
1.6. Medical insurance: valeological aspects of assistance (<i>Krychkovska A.M. Komar V., Khomenko A., Bolibrukh L., Hubytska I., Zayarnyuk N., Novikov V.</i>)	44
1.7. Hydrochemical parameters some natural waters of turka district, Iviv region and their dependence on seasonal changes (<i>Kropyvnytska L., Stadnichuk E., Martynyuk I.</i>)	52
1.8. Biologically-active properties in natural and cultural forms <i>Matricaria recutita</i> (<i>Lupak O., Klepac G., Antoniak H.</i>)	59
1.9. Fermentative and probiotic properties of functional diary product based on natural association «Tibetan fungus» and industrial yoghurts (<i>Chervetsova V., Marintsova N., Zhurakhivska L., Novikov V.</i>)	66
FIRST SECTION SUMMARY	73
SECTION II. MODERN ASPECTS OF HEALTH-SAVING EDUCATIONAL TECHNOLOGIES	75
2.1. Methodological approaches to formation of healthcare environment of a comprehensive educational institution (<i>Vashchenko O. Berezhna T., Volynets K.</i>)	75
2.2. The system of forming the healthy way of life components in non-formal education (<i>Voronina H.</i>)	81
2.3. Health of young people as a valuable potential of humanist-oriented society (<i>Zhiguleva E.</i>)	87
2.4. Training of teachers for formation of culture of health of schoolboys in pedagogical heritage of V. A. Sukhomlinsky: a retrospective analysis (<i>Karpenko M.</i>)	93
2.5. Culture of health of school students as an indicator of civic responsibility (<i>Kyrylenko S.</i>)	102
2.6. Social-pedagogical aspects of prevention of iodine deficiency among students (<i>Kovalchuk G., Stakhiv V., Nester M.</i>)	107
2.7. Health-physiological aspects of modern educational technologies in higher education Ukraine (<i>Kolyada N.</i>)	115
2.8. Personality-oriented approach of the teacher in formation a culture of healthy in pupils of secondary school: modern state, problems (<i>Kotsur N., Tovkun L.</i>)	122
2.9. Socio-psychological and medical-pedagogical support of orphan based on personal-oriented upbringing in conditions of orphanage «Perlynka» (<i>Petrova S.</i>) .	131

2.10. The state of awareness of students of Drohobych district regarding medical and biological aspects of tuberculosis (<i>Monastyrska S., Stetsyk R.</i>)	138
SECOND SECTION SUMMARY	144
SECTION III. PHILOSOPHICAL PROBLEMS OF HUMAN NATURE, HEALTH AND SPIRITUALITY	146
3.1. Valeology: the formation of science (<i>Apanasenko G.</i>)	146
3.2. The formation of valeology: challenges, achievements and prospects (<i>Bulich E., Muravov I.</i>)	153
3.3. The philosophical and ideological understanding of human development and the formation of his health (<i>Goncharenko M.</i>)	163
3.4. Application of the basics of information theory for creation of methodical bases of valeology (<i>Gorchakov V.</i>)	168
3.5. Spiritual education of primary school pupils (<i>Kekosh O.</i>)	178
3.6. Psychological and pedagogical aspects of spiritual-moral education of students (<i>Kuydina T.</i>)	184
3.7. Number-graphics number and graphics number-graphics (<i>Modlinsky M., Znayda A.</i>)	190
3.8. Cognitive approaches to managing human health (<i>Odrekhivskyi M., Matys M.</i>) ...	204
3.9. At the intersection of time (<i>Popova L.</i>)	211
3.10. Identification of an individual in the family as the foundation of mental health (<i>Skotna N., Kvas O.</i>)	215
THIRD SECTION SUMMARY	221
SECTION IV. MEDICAL-BIOLOGICAL ASPECTS OF THE CONSERVATION AND STRENGTHENING OF HEALTH	223
4.1. Risky health behaviours related to AIDS among young people (<i>Wanot B., Skuza B., Biskupek-Wanot A.</i>)	223
4.2. The problems of the carers looking after people suffering from Alzheimer Disease (<i>Mizerska K., Wiatrowski J.</i>)	227
4.3. Electrokinetic index of buccal epithelium correlated with some functional and metabolic parameter (<i>Fil' V., Kyrylenko I., Popovych I.</i>)	231
4.4. The influence of aflatoxin on human health (<i>Antonyak G., Hoyvanovych N., Voloshanska O.</i>)	241
4.5. Information-wave diagnostics and therapy on KSD device in the light of modern medicine (<i>Dyachenko V.</i>)	250
4.6. Prognostic value of determining biological age in boys of pubertal age for a differentiated approach to physical education (<i>Kopko I., Fil' V.</i>)	256
4.7. The role of saving and restoring reproductive health in the assessment of the quality of life of women of late reproductive age (<i>Ovchar I.</i>)	263
4.8. Injecting prolongs of disulfiram or quality of life in addictive disorders (<i>Sobetov B., Zayarnyuk N., Krychrovska A., Kurka M., Hass J., Fedorova O., Novikov V.</i>)	268
4.9. Stone-therapy as a method of restoring the emotional state of the human body (<i>Fedorova O., Herko O., Zayarnuk N., Mylyanych A., Petrina R., Novikov V.</i>)	274
FOURTH SECTION SUMMARY	282

MONOGRAPH SUMMARY	284
A LIST OF SOURCES USED	286
1.1. Evaluation of fatty acid composition of oil flax seeds in relation to varieties and growing conditions	286
1.2. Economic evaluation and government regulation man-made damage in the national economy	288
1.3. Enterosorbents – effective detoxicant of human body under environmental damage	289
1.4. Selection of potatoes as the direction of obtaining environmentally safe food	290
1.5. The issue of ecologic safety of food	291
1.6. Medical insurance: valeological aspects of assistance	292
1.7. Hydrochemical parameters some natural waters of turka district, Lviv region and their dependence on seasonal changes	293
1.8. Biologically-active properties in natural and cultural forms <i>Matricaria recutita</i>	294
1.9. Fermentative and probiotic properties of functional diary product based on natural association «Tibetan fungus» and industrial yoghurts	297
2.1. Methodological approaches to formation of healthcare environment of a comprehensive educational institution	298
2.2. The system of forming the healthy way of life components in non-formal education	301
2.3. Health of young people as a valuable potential of humanist-oriented society .	301
2.4. Training of teachers for formation of culture of health of schoolboys in pedagogical heritage of V. A. Sukhomlinsky: a retrospective analysis	303
2.5. Culture of health of school students as an indicator of civic responsibility ...	305
2.6. Social-pedagogical aspects of prevention of iodine deficiency among students	306
2.7. Health-physiological aspects of modern educational technologies in higher education Ukraine	308
2.8. Personality-oriented approach of the teacher in formation a culture of healthy in pupils of secondary school: modern state, problems	310
2.9. Socio-psychological and medical-pedagogical support of orphan based on personal-oriented upbringing in conditions of orphange «Perlynka»	311
2.10. The state of awareness of students of Drohobych district regarding medical and biological aspects of tuberculosis	312
3.1. Valeology: the formation of science	314
3.2. The formation of valeology: challenges, achievements and prospects	315
3.3. The philosophical and ideological understanding of human development and the formation of his health	320
3.4. Application of the basics of information theory for creation of methodical bases of valeology	320
3.5. Spiritual education of primary school pupils	321
3.6. Psychological and pedagogical aspects of spiritual-moral education of students	322
3.7. Number-graphics number and graphics number-graphics	324
3.8. Cognitive approaches to managing human health	326
3.9. At the intersection of time	328
3.10. Identification of an individual in the family as the foundation of mental	

health	328
4.1. Risky health behaviours related to AIDS among young people	329
4.2. The problems of the carers looking after people suffering from Alzheimer Disease	329
4.3. Electrokinetic index of buccal epithelium correlated with some functional and metabolic parameter	330
4.4. The influence of aflatoxin on human health	331
4.5. Information-wave diagnostics and therapy on KSD device in the light of modern medicine	335
4.6. Prognostic value of determining biological age in boys of pubertal age for a differentiated approach to physical education	336
4.7. The role of saving and restoring reproductive health in the assessment of the quality of life of women of late reproductive age	339
4.8. Injecting prolongs of disulfiram or quality of life in addictive disorders	341
4.9. Stone-therapy as a method of restoring the emotional state of the human body	344

SECTION II.

MODERN ASPECTS OF HEALTH-SAVING EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

2.1. METHODOLOGICAL APPROACHES TO FORMATION OF HEALTHCARE ENVIRONMENT OF A COMPREHENSIVE EDUCATIONAL INSTITUTION

*O. VASHCHENKO, T. BEREZHNA,
K. VOLYNETS*

2.1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

*O. M. ВАЩЕНКО, Т. І. БЕРЕЖНА,
К. І. ВОЛИНЕЦЬ*

Постановка проблеми. Зміни в соціально-політичних і економічних умовах життя, що відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність інноваційного підходу до системи навчання та виховання в галузі освіти, розробок та впровадження нових педагогічних технологій, що сприятимуть цілісному, різнобічному розвитку особистості школярів, їх самореалізації, психолого-соціальному зростанню.

Стресова педагогічна практика у вихованні й навчанні дітей та невідповідність багатьох методик і технологій навчання віковим особливостям та стану здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів, нераціональна організація навчально-виховного процесу, його інтенсифікація, перехід на нові форми навчання, недотримання гігієнічних норм і санітарних вимог, а також відсутність науково обґрунтованої системи превентивного виховання негативно впливають на стан здоров'я учнів під час навчання у школі.

За поширеністю захворювань серед школярів перші місця займають такі хвороби: органів дихання (31,7 %); травлення (9,5 %); ендокринні (9 %); очей (8,1 %); кістково-м'язової (6 %) і нервової (6 %) систем. За час навчання у школі кількість дітей і вадами зору зростає у 5 разів, із порушенням опорно-рухового апарату – в 1,5 раза, нервової системи – у 2 рази [18, С. 47].

На стан здоров'я дітей і підлітків впливає також недотримання режиму харчування, рухового режиму, сну та відпочинку, що сприяє виникненню захворювань органів травлення, ожирінню та гіподинамії.

Отже, серед об'єктивних і суб'єктивних причин різкого зниження рівня здоров'я школярів є глибока соціально-економічна криза, зниження матеріального добробуту

значної частини населення України, погіршення екологічної ситуації, незадовільна матеріально-технічна база загальноосвітніх навчальних та оздоровчих закладів, збільшення навчального навантаження, недотримання гігієнічних вимог при складанні розкладу уроків, розумові перенавантаження, низька фізична активність, недосконала структура системи охорони здоров'я, відсутність у багатьох дітей пріоритету здоров'я та мотивації на здоровий спосіб життя як провідного чинника збереження і зміцнення здоров'я особистості.

В основних завданнях Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схваленої Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344, звертається увага на необхідність створення безпечного освітнього середовища, що забезпечує комплексний підхід до формування усіх складових здоров'я дітей та молоді [11].

Мета статті – розкрити методологічні підходи до формування здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього навчального закладу та охарактеризувати його трьохкомпонентну структуру, що сприятиме збереженню, зміцненню фізичного, психічного та соціального здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці доводять, що на сьогодні саме освітнє середовище є одним із найголовніших факторів ризику, які впливають на здоров'я школярів, що зумовлено інформаційним перенасиченням та інтенсифікацією навчально-виховного процесу загальноосвітнього закладу.

Багаторічні дослідження науковців дають змогу виявити ті шкільні фактори ризику, які негативно впливають на здоров'я учнів, зокрема: стресова педагогічна тактика, інтенсифікація навчального процесу; невідповідність методик і технологій навчання віковим та функціональним можливостям школярів; передчасний початок систематичного дошкільного навчання; невиконання елементарних фізіологічних та гігієнічних вимог організації навчального процесу; функціональна недосвідченість педагогів і батьків щодо питань збереження та зміцнення здоров'я; часткове руйнування служб шкільного лікарського контролю; недоліки в чинній системі фізичного виховання; відсутність системи роботи з формування цінності здоров'я та здорового способу життя у школярів та ін. [2, С. 5].

Важливо зазначити, що негативний вплив шкільних факторів ризику особливо значний у період інтенсивного росту й розвитку дитячого організму, який є дуже чутливим до будь-яких несприятливих впливів навколишнього середовища. Зрозуміло, що розв'язання проблем здоров'я дітей та підлітків потребує пильної уваги всіх зацікавлених: педагогів, медиків, батьків, представників громадськості. Але відповідальність щодо здійснення здоров'язбережувальної діяльності несе кожен загальноосвітній заклад, який має усі можливості для того, щоб зробити навчально-виховний процес оздоровчим [3].

Найвідоміший і найефективніший європейський досвід щодо створення безпечних і здоров'язбережувальних умов у загальноосвітньому навчальному закладі ми знаходимо в «Європейській мережі шкіл сприяння здоров'ю» (ЄМШСЗ). Початком цього руху можна вважати I Міжнародну конференцію «Школа активного зміцнення здоров'я – вклад у справу освіти, охорони здоров'я і демократії», яка відбулася у Греції у 1991 р. і яка акцентувала на необхідності створення моделей такої діяльності в закладах освіти, яка б сприяла збереженню та зміцненню здоров'я учнів і вчителів завдяки створенню відповідного соціального та фізичного середовища. На цій конференції також було приділено увагу удосконаленню змісту, форм і методів здоров'язбереження дітей. У резолюції заходу також зазначалося, що освіта і здоров'я тісно взаємопов'язані, а освітні заклади є першочерговим фактором формування майбутнього покоління, де кожна

дитина і молода людина в Європі мають право і реальну можливість одержати освіту в школі активного сприяння здоров'ю.

Конференція сприяла започаткуванню у 1992 році проекту «Європейська школа сприяння здоров'ю» (European Network of Health Promoting Schools). На сьогодні до проекту «Європейська школа сприяння здоров'ю» приєдналися близько 50-ти країн Європи. Україна офіційно стала учасником проекту «Європейська школа сприяння здоров'ю» у 1995 році відповідно до спільного наказу Міністерства охорони здоров'я та Міністерства освіти України від 07.02.1995 р. за № 25/31 «Про прилучення до міжнародного проекту ЄМШСЗ» [14].

Перспективним напрямом проекту є визначення того, що кожен заклад освіти має стати школою здоров'я та охопити такі напрями діяльності, як набуття учнями знань і навичок з основ здоров'я, створення комфортного соціального і фізичного середовища, а також розвиток зв'язків із суспільством загалом.

У навчальних закладах, які приєдналися до проекту, звертається увага на впровадження відповідних педагогічних, психологічних, медико-профілактичних, гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, спортивно-масових та інших технологій, спрямованих на формування в учнів навичок здорового способу життя, збереження і зміцнення їхнього здоров'я. Крім того, враховується медичний напрям діяльності шкіл, який пов'язаний із забезпеченням санітарно-гігієнічних умов навчально-виховного процесу та просвітницької роботи серед учнів та батьків. Також діяльність шкіл сприяння здоров'ю спрямовується на оволодіння школярами основами здорового способу життя та життєвими навичками безпечної поведінки.

В Україні функціонує також і мережа, що має назву «Школа, дружна до дитини», яка зосереджує увагу на забезпеченні цілісного благополуччя дитини завдяки створенню необхідних умов для її особистісного розвитку, упорядкуванню сприятливого шкільного середовища.

Науковці зазначають, що виховання кожної дитячої особистості має здійснюватися у конкретному виховному середовищі, котре у «Концепції формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу в умовах нової соціокультурної реальності» визначається як сукупність соціально ціннісних факторів, умов і обставин, що оточують дитину та впливають на її особистісний розвиток, сприяючи її входженню в сучасну культуру [6].

Дослідження засвідчують, що у практиці загальноосвітніх навчальних закладів, які керуються цією концепцією, виокремлюються такі методологічні підходи: діяльнісний, системний, компетентнісний, особистісно орієнтований, середовищний, синергетичний, міжсекторний, холистичний, культурологічний. Розглянемо сутність деяких з них.

Діяльнісний підхід передбачає формування діяльнісної позиції дитини з метою власного становлення й розвитку, морального і духовного самовдосконалення. Системний підхід означає цілісність у практичній діяльності, що спрямована на комплексну реалізацію здорового способу життя. Системність полягає у взаємопогоджених знаннях, уміннях та навичках, сформованих у дітей, які забезпечують необхідний рівень їх працездатності, моралі та духовності. Для цього необхідно знати основні положення фізіології, психології людини, соціології та інших суміжних дисциплін, які в сукупності уможливають реалізацію необхідних здоров'язбережувальних освітніх технологій щодо свідомого ставлення до власного здоров'я і проявляться у відповідних позитивних учинках і діях.

Компетентнісний підхід полягає у формуванні в учнів компетентності як досвідченості у певній життєвій сфері, що передбачає розвиток здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в різних життєвих ситуаціях для досягнення конкретних практичних цілей. Компетентнісний підхід спрямовується на розвиток здатності учнів практично діяти в різних життєвих ситуаціях задля збереження

природи власного здоров'я, здоров'я інших людей. Такий підхід тісно пов'язаний з особистісно орієнтованим і середовищним, оскільки ґрунтується на особистості учня та може бути реалізованим і перевіреном тільки у процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій.

Особистісно орієнтований підхід, спрямований на особистість дитини, ставить її у центр виховних впливів. Він ґрунтується на послідовному ставленні педагога до вихованця як до особистості, самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії. Це базова ціннісна орієнтація педагога, яка визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною й колективом. Цей підхід враховує індивідуальні особливості дітей, передбачає ставлення до них як до особистостей, що є відповідальними і свідомими суб'єктами діяльності; сприяє реалізації природного потенціалу учня як творця самого себе, формуванню системи особистісних цінностей, що відображають його творчу сутність і є запорукою самореалізації, здатності обирати моральні життєві орієнтири [1, С. 243].

Середовищний підхід розглядається як засіб пізнання й розвитку особистості дитини та є системою взаємодій із середовищем, котре водночас перетворюється у засіб діагностики, проектування і продукування виховного результату. Крім того, середовищний підхід дає змогу формувати здоров'язбережувальне середовище у загальноосвітньому навчальному закладі через призму оптимізації освітнього процесу для досягнення благополуччя дитини, оскільки сприяє розумінню того, що спосіб життя кожної людини формується в результаті її взаємодії із середовищем.

Міжсекторний підхід об'єднує ресурси і дії державного, громадського та бізнесового секторів шляхом взаємного інформування, навчання, взаємодопомоги тощо для розв'язання конкретних завдань. Холістичний підхід уможливорює цілісний розгляд здоров'я дитини і всіх педагогічних впливів на неї.

Отже, процес збереження та зміцнення здоров'я дітей є цілісною системою і водночас одним з елементів, специфічною підсистемою загальної системи діяльності навчальних закладів, державних і громадських організацій, які розв'язують цю проблему. Цій системі притаманні внутрішні зв'язки її елементів: мети, основних завдань, підходів, принципів; змісту, форм і методів; системи підготовки кадрів до здійснення процесу формування, збереження і зміцнення здоров'я, шляхи, умови й очікувані результати реалізації.

Існує чимало поглядів науковців на зміст поняття «здоров'язбережувальне освітнє середовище» та його компонентну структуру. Дослідник М. Смирнов стверджує, що середовище, в якому відсутні шкідливі для здоров'я учнів впливи освітнього процесу, поступово поліпшуються умови, що сприяють організації навчально-виховного процесу, необхідного для формування та збереження здоров'я учнів і педагогів, є здоров'язбережувальним [17, С. 192].

Під здоров'язбережувальним освітнім середовищем Н. Міллер розуміє сукупність антропогенних, природних, культурних факторів, що сприяють задоволенню людиною власних потреб, здібностей, можливостей збереження здоров'я. На думку Н. Міллер, здоров'язбережувальне освітнє середовище сприяє впровадженню здоров'язбережувального навчання як процесу взаємодії учнів і вчителя, результатом якого є засвоєння знань, умінь, навичок, способів творчої діяльності, системи цінностей та збереження здоров'я учасників освітнього процесу [10, С. 18].

Важливим також є тлумачення поняття «здоров'язбережувальне освітнє середовище» А. Маджуги як цілеспрямованої і професійно створюваної системи дидактичних умов, у якій засвоєння знань, умінь і навичок, розвиток творчого мислення і формування емоційно-ціннісного ставлення до світу (в тому числі й до свого здоров'я) відбувається в ситуаціях фізичного, емоційного, інтелектуального, соціального, духовного комфорту [8, С. 386].

Дати визначення поняття «здоров'язбережувальне середовище» намагалися дослідники Н. Рилова, Т. Овчиннікова, Н. Денисенко, О. Богініч та ін. Аналізуючи різні

підходи у визначенні цього терміна, ми можемо зробити висновок, що науковці А. Сидоренко, Н. Рилова розуміють його як сукупність певних умов (гігієнічних, психолого-педагогічних, організаційних, навчально-виховних тощо). Так, Н. Рилова визначає поняття «здоров'язбережувальне середовище освітніх установ» як сукупність управлінських, організаційних, навчальних і оздоровчих умов, спрямованих на формування, зміцнення та збереження соціального, фізичного, психічного здоров'я учнів та педагогів шляхом використання психолого-педагогічних і медико-фізіологічних засобів [16, С. 7]. Дослідниця Т. Овчиннікова [12, С. 32] виділяє ще й умови спілкування дітей між собою та педагогом.

Під освітнім середовищем В. Кучма й М. Степанова розуміють усю сукупність чинників, які створені всім устроєм життєдіяльності школи (матеріальні ресурси, організація навчально-виховного процесу, харчування, медична допомога, психологічний клімат) і визначають, що здоров'язбережувальне середовище в освітній установі – це не стільки оздоровчі медичні заходи, скільки гігієнічно раціональні, відповідні до віку дітей навчальні навантаження, заняття в умовах, що відповідають вимогам санітарних правил [7, С. 3].

На думку О. Менчинської, у розв'язанні проблеми збереження і зміцнення здоров'я учнів необхідно враховувати комплексний підхід, який передбачає перетворення освітнього середовища у здоров'язбережувальний життєвий простір. Вчена вважає, що «здоров'язбережувальний життєвий простір» – це єдиний ціннісний та інструментальний простір життя дитини в школі, вдома, у соціумі, наповнений навчальною, трудовою діяльністю і різноманітним спілкуванням: із однолітками, вчителями, батьками, дорослими. Незважаючи на різні підходи до визначення освітнього простору та освітнього середовища, корисним у дослідженні цього науковця є акцент у здоров'язбережувальному середовищі на діяльності та комунікації з різними суб'єктами навчально-виховного процесу [9, С. 14].

Науковець Г. Ковальов у своїй моделі виокремлює три компоненти здоров'язбережувального середовища: фізичне оточення, людські фактори і програми навчання. До фізичного оточення автор відносить архітектуру будівлі навчального закладу, ступінь відкритості, дизайн шкільних конструкцій, розмір і просторову структуру класних та інших приміщень; до людських факторів – просторову і соціальну щільність серед суб'єктів навчально-виховного процесу, особистісні характеристики та успішність учнів, особистісні, статеві, вікові та національні особливості учнівського і педагогічного колективів; до програми навчання – структуру, стиль викладання, характер соціально-психологічного контролю, форми навчання, зміст навчальних програм [5, С. 95].

У моделі освітнього середовища В. Панова зберігається трьохкомпонентна структура, і важливим, на наш погляд, є виділення діяльнісного компонента, під яким автор розуміє простір, сукупність різних видів діяльності, необхідних для навчання й розвитку учня [13, С. 86 – 88].

У концепції формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу в умовах нової соціокультурної реальності визначені такі компоненти: предметно-просторовий, який гарантує безпечне середовище життєдіяльності, матеріальне оснащення функціональних зон, життєдіяльності навчального закладу; технологічно-інструментальний, що сприяє формуванню виховної системи загальноосвітнього навчального закладу; функціонально-результативний компонент, котрий унаочнює психоемоційний клімат навчального закладу, ефективність системи науково-методичного супроводу, організацію партнерської взаємодії.

У структурі експериментальної моделі освітнього середовища Н. Гонтаровської враховано гармонізуючу стратегію у формуванні максимально сприятливих умов для розкриття творчих можливостей кожної дитини на основі таких компонентів освітнього шкільного середовища, як: суб'єкти освітнього процесу, соціальний компонент, просторово-предметний, технологічний (або психодидактичний) [4, С. 119]. Для нас

принципово важливим є безпосереднє включення суб'єктів до освітнього середовища, бо без людини середовище не може існувати.

С. Рощина, спираючись на загально визнану структуру освітнього середовища, яка складається з просторово-предметного, соціального й організаційно-технологічного блоків [15, С. 36], досліджувала основні характеристики освітніх середовищ навчальних закладів за такими параметрами: внутрішній простір навчального закладу; психологічний мікроклімат; засоби, за допомогою яких школа досягає розвивального ефекту; потенціал навчального закладу; результати впливу освітнього середовища на особистісний розвиток дитини. Важливою для нас є спроба оцінити вплив освітнього середовища на формування різних психічних утворень дитини.

У найбільш поширеній моделі В. Ясвіна виділено три компоненти освітнього середовища: просторово-предметний, соціальний та психодидактичний [19, С. 356]. До просторово-предметних факторів він відносить інфраструктуру закладу, матеріально-технічну базу, до соціальних – характер взаємовідносин усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, до психодидактичних – зміст і методи навчання та виховання.

На думку Н. Гонтаровської та О. Єжової, освітнє середовище має містити структурні, організаційні і змістові компоненти. Тому, виходячи із загально визнаної трьохкомпонентної структури освітнього середовища, для здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього навчального закладу, на нашу думку, важливим є матеріально-технічний, змістовно-технологічний та соціальний компоненти. За В. Ясвіним, до матеріально-технічного компонента ми відносимо інфраструктуру закладу та його матеріально-технічну базу, санітарно-гігієнічні умови утримання матеріально-технічної бази загальноосвітнього навчального закладу, рівень забезпечення новими технологіями дизайну та естетичного оформлення. До змістово-технологічного компонента включаємо зміст навчання й виховання, технології, методи, форми роботи. У здоров'язбережувальному середовищі цей компонент обов'язково повинен мати спрямованість на формування здоров'язбережувальної компетентності школярів. Поділяючи думку Н. Гонтаровської, до соціального компонента освітнього середовища відносимо характер спілкування суб'єктів освітнього процесу, на основі якого реалізуються групові потреби, виникають і розв'язуються міжособистісні та групові конфлікти [4, С. 128]. Передовсім це стосунки між однолітками, взаємовідносини між учнівським, педагогічним колективами та батьківською громадськістю, на основі яких формується і розвивається ставлення до себе, власного здоров'я, здорового способу життя, оточуючих людей, навколишнього світу.

Висновки. Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави визначити здоров'язбережувальне середовище загальноосвітнього навчального закладу як сукупність певних компонентів, які у поєднанні й взаємодії між собою сприяють формуванню ціннісного ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, навколишнього світу учнів та забезпечують їхню готовність до ведення здорового способу життя.

У психолого-педагогічній літературі «формування здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього навчального закладу» трактується як процес застосування зусиль з метою створення комфортних умов для дітей, забезпечення їх благополуччя, зміцнення і збереження їхнього здоров'я. Практично всі дослідники здоров'язбережувального середовища загальноосвітнього навчального закладу вказують на те, що кожен навчально-виховний заклад має володіти потужним потенціалом щодо збереження та зміцнення здоров'я дітей, а формування здоров'язбережувального середовища можливе за умови, якщо кожен компонент педагогічного процесу виконуватиме здоров'язбережувальну функцію.